

Михайло Гузела

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук, доц.
доцент кафедри кримінального права і процесу

Володимир Канцір

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”
д-р юрид. наук, проф.,
професор кафедри кримінального права і процесу

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

© Гузела М., Канцір В., 2018

Статтю присвячено проблемі організації судово-експертної діяльності в процесі здійснення кримінального переслідування та, загалом, – проблемі вдосконалення всієї процедури отримання доказової інформації в процесі здійснення кримінального провадження. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури досліджено окремі питання організації судово-експертної діяльності в деяких державах Європи, а також питання правового (процесуального) статусу судового експерта. Зроблено висновок про важливість зарубіжного досвіду розв’язання зазначених проблем для вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: кримінальне процесуальне право; кримінальне провадження; експерт; судово-експертна діяльність.

Михаил Гузела, Владимир Канцир

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ

Статья посвящена проблеме организации судебно-экспертной деятельности в процессе осуществления уголовного преследования и, вообще, – проблеме усовершенствования всей процедуры получения доказательственной информации в процессе осуществления уголовного производства. На основе анализа отечественной и зарубежной научной литературы исследованы отдельные вопросы организации судебно-экспертной деятельности в некоторых государствах Европы, а также вопросы правового (процессуального) статуса судебного эксперта. Сделан вывод о важности зарубежного опыта решения затронутых проблем для усовершенствования уголовного процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: уголовное процессуальное право; уголовное производство; эксперт; судебно-экспертная деятельность.

Mykhailo Huzela
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Criminal Law and Procedure
Ph. D., Assoc. Prof.

Volodymyr Kantsir
Institute of Jurisprudence and Psychology,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Criminal Law and Procedure,
Sc. D., Prof.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE ORGANIZATION OF FORENSIC EXPERTISE IN THE PROCESS OF PROSECUTION

The article is devoted to the problem of organization of forensic expert activity in the process of criminal prosecution and, in general, the problem of improving the whole procedure for obtaining evidence in the course of criminal proceedings. On the basis of the analysis of domestic and foreign scientific literature, some issues of the organization of forensic expert activity in some European states, as well as issues of legal (procedural) status of a judicial expert are investigated. The conclusion is drawn about the importance of foreign experience in solving these problems for improving the criminal procedural legislation of Ukraine.

Key words: criminal procedural law; criminal proceedings; expert; forensic expert activity.

Постановка проблеми. Враховуючи той факт, що ми сьогодні переживаємо епоху становлення законодавства України про кримінальне провадження, то серед основних проблем кримінальної процесуальної науки на сьогодні на одне з чільних місць висувається проблема організації судово-експертної діяльності в Україні, та, загалом, – проблема вдосконалення всієї процедури отримання доказової інформації в процесі здійснення кримінального провадження. Тому вивчення зарубіжного досвіду **організації судово-експертної діяльності та дослідження питання статусу експерта мають неабияке значення для вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.**

Аналіз дослідження проблеми. Вагомий внесок у дослідження проблеми організації судово-експертної діяльності **статусу експерта в судочинстві** внесла низка науковців, зокрема В. Г. Гончаренко, М. В. Костицький, А. В. Биков, К. Е. Михайленко, Е. А. Зайцева, С. Я. Фурса та ін.

Мета статті полягає у визначенні основних форм організації судово-експертної діяльності в окремих державах Європи та дослідженні правового (процесуального) статусу експерта в процесі кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Ефективність експертно-криміналістичної діяльності залежить від стану її організації, а також відповідності нагальним потребам практики боротьби із злочинністю та сучасним науково-технічним досягненням, які покликані максимально задовольнити ці потреби. Проблема стану **організації судово-експертної діяльності** особливо гостро постає сьогодні в Україні. Тому не зайвим у такому випадку буде аналіз певних питань **судово-експертної діяльності** під час проведення кримінального

провадження в деяких зарубіжних державах. Такий зарубіжний досвід може бути корисним, зокрема, і для організації судово-експертної діяльності в Україні, і, загалом, – для вдосконалення усієї процедури отримання доказової інформації в процесі здійснення кримінального провадження.

Слід зазначити, що система організації судово-експертної діяльності в її конкретному вираженні, а також статус експерта регламентуються чинним законодавством та відомчими нормативними актами певної країни. Правова регламентація судово-експертної діяльності у більшості європейських країн, як і в Україні, базується на чинному кримінально-процесуальному законі. Відомчі ж нормативні положення здебільшого визначають сам порядок здійснення внутрішньосистемної діяльності [2, с. 41]. Тому на особливу увагу заслуговує проблема організаційної структури експертно-криміналістичних підрозділів в окремих європейських державах, а також проблема визначення їх компетентності та організації діяльності.

Під організацією розуміються існуючі форми об'єднання експертів, система судово-експертних установ і порядок роботи, що встановився, в цих судово-експертних закладах [1, с. 29].

Розкриваючи організаційні проблеми діяльності судово-експертних установ європейських країн, слід зазначити, що в цілях об'єднання їх зусиль у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю, а також у цілях підвищення якості розкриття і розслідування злочинів потрібна наявність у європейських правоохоронних органів схожих організаційних принципів і оперативної практики. З наукової позиції А. В. Бикова, будь-яка модель правоохоронної системи держави виникає і розвивається під впливом великої кількості чинників у конкретних історичних умовах окремо взятої країни, а, означає, незважаючи на загальні закономірності і принципи організації і функціонування суто індивідуальна та має і переваги, і недоліки [1, с. 107].

Так, наприклад, у Німеччині в кожній землі (Bundesland) створена своя незалежна судово-експертна лабораторія (підрозділ *das Landes kriminalamt*). Своєю чергою, федеральні поліцейські формування мають власні відділи судових досліджень для проведення спеціальних експертиз і досліджень, а також власні бази даних криміналістичної значимої інформації (*das Bundes kriminalamt*). У Франції існують декілька регіональних судово-експертних лабораторій на чолі з центральною лабораторією в м. Ліоні. У порівняно невеликих європейських державах, наприклад, як Нідерланди (приблизно 16 млн жителів), є тільки одна-єдина судово-експертна лабораторія.

У європейських державах здавна були відомі дві основні організаційні форми судової експертизи. Визначальним моментом для першої з них виявилася орієнтація на спеціальні, зокрема й експертні установи, для другої – на конкретних фахівців, занесених у списки судових експертів. Остання організаційно-процесуальна форма судової експертизи в середині минулого століття була відома в соціалістичних європейських країнах як інститут присяжних експертів. Суть інституту присяжних експертів полягала в тому, що проведення експертиз доручалося фахівцям, що прийняли присягу.

У країнах ЄС на сьогодні також закріплені дві основні організаційні форми судової експертизи. Перша – орієнтація на спеціальні (зокрема й експертні) установи, друга – орієнтація на конкретних фахівців, внесених у списки судових експертів або тих, що отримали ліцензію на право проведення судової експертизи.

Разом із тим залишаються окремі проблемні і негативні сторони вирішення організаційно-процесуальних питань судової експертизи за допомогою створення спеціалізованих судово-експертних установ, серед яких посилення чинника адміністрування у сфері судово-експертної діяльності, питання відомчої приналежності цих установ, а також – характер їхньої централізації і децентралізації. Зокрема, під централізацією розуміють об'єднання усіх експертних установ в єдиний інститут судових експертиз під єдиним керівництвом в одному з відомств, а під децентралізацією – розосередження їх по відповідних відомствах.

На практиці у більшості європейських держав експертно-криміналістична служба разом з іншими поліцейськими організаціями перебуває під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ. Загалом ця структура не викликає сумнівів з погляду дотримання законності та, своєю чергою, виправдана з погляду ефективності застосування криміналістичних засобів та методів розкриття і розслідування злочинів.

Як приклад можна розглянути організаційну структуру експертно-криміналістичної служби Великобританії (The Forensic Science Service – FSS) – виконавчої установи МВС Великобританії, яка є важливою ланкою в роботі британської поліції з розкриття, розслідування і запобігання злочинам [3, с. 125]. Основними завданнями FSS (The Forensic Science Service) є надання професійної допомоги в процесі розкриття і розслідування злочинів. Однак, законодавством Великобританії передбачена можливість залучення до роботи фахівців приватних криміналістичних лабораторій, котрі, зазвичай, надають свої послуги з деяких специфічних видів експертиз (напр., криміналістичне дослідження документів).

Слід зазначити, що співробітники експертно-криміналістичної служби Великобританії беруть участь в оперативно-розшукових і слідчих заходах, виконують експертизи і дослідження для 43 регіональних поліцейських підрозділів Англії і Уельсу, а також для Королівської прокуратури, митної і акцизної служби і ряду інших правоохоронних органів. FSS надає послуги приватним компаніям як усередині країни, так і за кордоном; активно взаємодіє з правоохоронними органами більш ніж 35 зарубіжних держав.

Слід звернути увагу, що у деяких державах експертно-криміналістична служба є частиною Міністерства юстиції (наприклад, в Португалії і Нідерландах) або Міністерства оборони, входячи до складу озброєних поліцейських формувань (наприклад, у Франції).

У Франції історично склалося так, що два окремих поліцейських формування залучені в судово-експертну діяльність: Національна жандармерія і Національна поліція. В обов'язки Національної поліції входить забезпечення громадського порядку в містах з населенням більше ніж 20 тис. осіб, тоді як Національна жандармерія відповідальна за громадський порядок на території країни, що залишилася. Обидва поліцейські формування мають право розслідувати злочини. До складу Національної жандармерії входить унікальний експертно-криміналістичний інститут (IRCGN), який тісно співпрацює з поліцейськими слідчими, прокурорами і суддями. Службовці, діяльність яких пов'язана з кримінальним розслідуванням, належать до спеціалізованих підрозділів. Ці підрозділи розташовані на території усїєї країни, щоб забезпечувати ефективність роботи з розслідування і розкриття злочинів. Існують два рівні спеціалізації: 20 підрозділів займаються розслідуванням небезпечних злочинів на регіональному рівні і 90 підрозділів, що залишилися, – на місцевому рівні. Фахівці з огляду місця події перебувають у кожному підрозділі (і в регіональному і в місцевому) [4, с. 173].

Можлива також інша структура і підлеглість. У деяких країнах судово-експертні лабораторії підпорядковані Міністерству юстиції на додаток до судово-експертних лабораторій, підлеглим Міністерству внутрішніх справ (наприклад, в Іспанії і Польщі).

У Іспанії два окремі відомства мають судово-експертні лабораторії і залучені в судово-експертну діяльність – Міністерство внутрішніх справ і Міністерство юстиції. Самостійні експертно-криміналістичні підрозділи є в Національній поліції і в Цивільній гвардії, а також в автономних поліціях Країни Басків і Каталонії. Останніми роками у рамках загальнодержавної політики поглиблення координації діяльності правоохоронних органів ведеться робота зі зміцнення взаємодії криміналістичних служб Національної поліції і Цивільної гвардії. За 2005–2008 рр. в іспанських експертно-криміналістичних підрозділах сталися такі перетворення: посилені і модернізовані лабораторії ДНК-аналізу і хімічних досліджень у Мадриді, Барселоні і Севільї; створені дві нові лабораторії ДНК-аналізу у Валенсії і Ла-Корунья відкрита хіміко-токсикологічна лабораторія в м. Малага; почала функціонувати загальнонаціональна база цієї ДНК, єдина для

Національної поліції, Цивільної гвардії, автономних поліцій Країни Басків і Каталонії; введена в дію загальна для усіх поліцейських органів країни автоматична система ідентифікації відбитків пальців; розпочато формування бази цих відбитків взуття; створена Група почеркознавчої експертизи арабського листа; створений підрозділ криміналістичної інфографії, яка відтворює тривимірні комп'ютерні зображення місць злочинів; введена в дію автоматична система порівняльного аналізу акустичних сигналів тощо [5, с. 168].

З 2008 року розпочав свою діяльність новий лабораторно-дослідницький центр Головного комісаріату наукової поліції (ГКНТТ) Корпусу Національної поліції Іспанії. Новітнє устаткування, яким оснащений центр, дозволяє робити найскладніші балістичні, антропологічні і хімічні експертизи, а також різноманітні види ДНК-аналізу.

У деяких державах (наприклад, у Словаччині та в Туреччині) судові лабораторії, що займаються біомедичними дослідженнями, входять, зазвичай, до складу університетів, як їхні науково-дослідницькі підрозділи.

Окрім проблеми організації судово-експертної діяльності, важливе значення має проблема правового (процесуального) статусу судового експерта. Слід зазначити, що питання статусу судового експерта потребує вдосконалення в обох основних правових системах. Здебільшого, експерт у більшості законодавств європейських держав по суті розглядається як незалежна особа, яка на основі наукового дослідження повідомляє про його результати або наукові теорії.

Зокрема, в державах романо-германського права (наприклад, у Нідерландах) більшість експертів проводять експертизи і дослідження зі звернень поліції, а не суду. І в повсякденній практиці усе це не впливає на судову оцінку висновків експертів. Своєю чергою, в державах англосаксонського права (наприклад, у Великобританії) експерта зазвичай запрошує одна зі сторін процесу для проведення експертиз або досліджень та розглядає відповідно як експерта з боку звинувачення або захисту. У Великобританії співробітників експертно-криміналістичної служби також може запрошувати поліція для виконання незалежних експертиз і досліджень з метою отримання доказів. Проте, на відміну від країн континентальної Європи, де поліцейська система склалася на основі жорсткої централізації, у Великобританії поліцейський апарат розвивався в тісному взаємозв'язку та під безпосереднім керівництвом місцевих органів самоврядування, але при збереженні інструментів контролю за кінцевим результатом діяльності поліції з сторони Міністерства внутрішніх справ Об'єднаного Королівства. Рада Європи на сьогодні надзвичайно велику увагу приділяє організації діяльності експертів, а також приналежності їх до певного відомства, оскільки саме від останнього залежить, чи буде це експерт з боку захисту або з боку обвинувачення в процесі кримінального переслідування [6, с. 11].

У переважній більшості європейських держав судові експерти одночасно є і офіцерами поліції. Проте діяльність таких "поліцейських" судових експертів піддається певним обмеженням. Наприклад, у випадку, якщо експерт безпосередньо брав участь у процесі досудового розслідування злочину у складі слідчо-оперативної групи, то вважають, що судово-експертна робота, яку він виконує під час кримінального провадження з метою отримання об'єктивних і достовірних доказів, може бути односторонньою та вплинути на об'єктивність досліджень. Саме з таких причин у ФРН був ухвалений закон, який регламентує, що поліцейському, який брав участь у кримінальному розслідуванні як криміналіст, а що згодом був залучений до кримінального процесу як судовий експерт, – можна висловити недовіру. Це також поширюється на судових експертів Федерального відомства у кримінальних справах (БКА), якщо вони були залучені в процес кримінального розслідування. У тому випадку, якщо експерт належить до служби, яка повністю відокремлена від підрозділів кримінального розслідування (наприклад, до технічних підрозділів поліції), то вважається, що він не є суб'єктом цього спеціального регулювання, а тому має право проводити незалежні експертизи і дослідження [8, с. 272].

У деяких країнах офіцери поліції можуть бути судовими експертами, виконуючи тільки певні види експертиз і досліджень. Наприклад, на Мальті поліцейські судові експерти роблять експертизи і дослідження з дактилоскопії, балістики і фотодокументах. Проте експерти поліції обмежені в поданні висновків відносно слідів, залишених на місці злочину. Верховний суд країни обмежив можливість поліцейських працювати експертами, оскільки деякі об'єднання представників захисту в кримінальному процесі ставлять під сумнів об'єктивність експерта з поліцейської лабораторії.

У Франції поліцейським дозволено проведення експертиз і досліджень тільки в певних сферах діяльності (таких, як дактилоскопічна і автотехнічна експертизи).

В інших країнах поліцейські офіцери можуть працювати як судові експерти, якщо вони отримали відповідне призначення (наприклад, в Австрії, Словаччині і Португалії). Проте, працюючи судовими експертами, вони більше не виконують функцій оперативних поліцейських. Навчання поліцейських та отримання ними сертифікатів відповідності стають усе важливішими в оцінці того, чи володіють вони професійними знаннями у судовій експертизі та криміналістиці. У більшості європейських країн питання про визначення можливостей претендентів бути судовими експертами належить до компетенції суду.

Отже, у більшості європейських країн судово-експертна служба є різновидом державної служби і організаційно підпорядкована державним правоохоронним відомствам (МВС, Мінюст, Міноборони). Проте все це залишаються окремі проблемні і негативні сторони вирішення організаційно-процесуальних питань судової експертизи за допомогою створення спеціалізованих судово-експертних установ, серед яких посилення чинника адміністрування у сфері судової експертизи, питання відомчої приналежності цих установ і характер їх централізації і децентралізації [7, с. 91].

Окрім цього, в більшості європейських країн судові експерти одночасно є офіцерами поліції. Проте діяльність поліцейських судових експертів піддається обмеженням. З погляду багатьох науковців "відомча підлеглисть" судових експертів не має вагомого значення при їх призначенні для проведення судової експертизи або дослідження, якщо відомства забезпечують судовим експертам реальний статус незалежності та безсторонності і не чинять ніякого впливу на проведення ними експертиз і досліджень. Нині саме судово-експертні установи поліції європейських країн складають реальну і ефективну основу організації судової експертизи. Тому важливим є вдосконалення правового регулювання експертної діяльності, подальший розвиток її організаційних форм під час кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Быков А. В. Теоретические и прикладные проблемы функционирования национальных полицейских систем: дис. ... докт. юрид. наук / А. В. Быков. М., 2008. 459 с.
2. Экспертизы у судовій практиці / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. К. : Юрінком Інтер, 2004. 388 с.
3. Михайленко К. Е. Межгосударственное регулирование оказания правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам (на примере стран СНГ): дис. ... канд. юрид. наук / К. Е. Михайленко. М., 2003. 197 с.
4. Зайцева Е. А. Совершенствование правового института судебной экспертизы в стадии расследования: дис. ... канд. юрид. наук / Е. А. Зайцева. Волгоград, 1994. 208 с.
5. Фурса С. Я. Цюра Т. В. Докази і доказування у цивільному процесі : Науково-практичний посібник / С. Я. Фурса, Т. В. Цюра. К.: Видавець Фурса С. Я., КНТ, 2005. 256 с.
6. Забродский М. А. Организационно-правовые аспекты совершенствования регистрационной деятельности в системе Международной организации уголовной полиции – Интерпола в процессе раскрытия и расследования преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. А. Забродский. Краснодар, 2009. 24 с.
7. European Journal of Crime, Criminal Justice and Criminal Law, 1996.
8. Wallace W. Policy-Making in the European Union. 4 ed. Oxford : Oxford University Press, 2005. 272 p.

REFERENCES

1. Выков А. В. *Теоретические и прикладные проблемы функционирования национальных полицейских систем* [Theoretical and applied problems of the functioning of national police systems]: Dys. ... dokt. yuryd. Nauk / A. V. Выков. М., 2008. 459 p.
2. *Эксперты и судебной практики* [Experts from the courts]/ За zah. red. V. H. Honcharenka. К. : Yurinkom Inter, 2004. 388 p.
3. Мухайленко К. Е. *Межгосударственное регулирование оказания правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам (на примере стран СНГ)* [Interstate regulation of the provision of legal assistance in civil, family and criminal cases (on the example of the CIS countries)]: Dys. ... kand. yuryd. Nauk / K. E. Мухайленко. М., 2003. 197 p.
4. Zaitseva E. A. *Sovershenstvovaniye pravovoho unstyututa sudebnoi ekspertyzy v stadyu rassledovaniya* [Improvement of the legal institute of forensic examination at the investigation stage]: Dys. ... kand. yuryd. Nauk / E. A. Zaitseva. Volhohrad, 1994. 208 p.
5. Fursa S. Ya.. Tsiura T. V. *Dokazy i dokazuvannia u tsyvilnomu protsesi* [Prove and Proof to the Civil Process] : Naukovo-praktychnyi posibnyk / S. Ya. Fursa, T. V. Tsiura. К.: Vydavets Fursa S. Ya., KNT, 2005. 256 p.
6. Zabrodskiy M. A. *Orhanyzatsyonno-pravovyye aspekty sovershenstvovaniya rehystratsyonnoi deiatelnosti v systeme Mezhdunarodnoi orhanyzatsyy uholovnoi polytsyy – Ynterpola v protsesse raskrytiya y rassledovaniya prestupleniy* [Organizational and legal aspects of improving registration activities in the system of the International Criminal Police Organization – Interpol in the process of solving and investigating crimes]: Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk / M. A. Zabrodskiy. Krasnodar, 2009. 24 p.
7. *European Journal of Crime, Criminal Justice and Criminal Law*[European Journal of Crime, Criminal Justice and Criminal Law], 1996.
8. Wallace W. *Policy-Making in the European Union*. 4 ed. Oxford : Oxford University Press, 2005. 272 p.

Дата надходження: 29.10.2018 р.